

(Hasjalsj'eeleth)

Periodiek voor ondergedoken Joden in Nederland.

No.1.

16 Maart 1945

Tot de eerste en het zwaarst door de bezetting getroffen groep in Nederland be-
hooren de Joden. Wij gelooven hiernede een algemeen aanvaarde waarheid neer te
schrijven. Het is dan ook niet ter wille van deze waarheid, maar om de gevolgen
er van, dat wij er hier op zinspelen.

De illegale arbeid voor de Joden moest zich geheel op het redden van lijf en le-
ven der onzen instellen. Hoe zwaar was deze strijd, waarbij wij voortdurend ge-
noedzaakt waren bij anderen om hulp aan te kloppen. Voor geestelijken arbeid
bleef er geen ruimte over. Dat er desniettemin onder de Joodsche ondergedokenen
een groote behoefte a n geestelijken steun bestaat, daarvan hebben wij ons per-
soonlijk overtuigd. Velen verlangen er sterk naar, een Joodsch woord van troost
te hooren, de troost, die wij allen zoozeer van nood hebben. Het is deze over-
tuiging, die ons de groote moeilijkheden heeft doen overwinnen om tot de uitgave
van deze bladen te komen, welke periodiek langs de wegen der illegaliteit ver-
spreid zullen worden.

Wij beginnen ernede in de Pesachmaand, de maand, die sinds eeuwen aan ons volk
de vrijheidsklanken bracht. Het zal ons, bij onzen arbeid, voortdurend tot sym-
bool zijn. De verschillende stroomingen binnen het Jodendom zullen in deze perio-
diek tot uiting kunnen komen. Desniettemin staat ons een vast omlijnde doelstel-
ling voor oogen. De onmogelijkheid van uitvoerig redactioneel overleg zal er de
oorzaak van zijn, dat ook binnen deze doelstelling niet altijd de gewenste homo-
geniteit zal worden bereikt. De schrijvers zijn persoonlijk verantwoordelijk voor
den inhoud der artikelen. Slechts de bewust-assimilatorische richting zal ge-
veerd worden.

Aldus, binnen de vier muren van onze onderduikkamer, verstoken van vrijwel ieder
Joodsch boek, zullen wij met onze zwakke ontoereikende krachten, door middel van
deze schamele peging, trachten aan den roepstem van ons volk gehoor te geven.

Totdat het oogenblik er zal zijn, waarop wij te voorschijn kunnen komen, om de
vurig verbeide vrijheid te beleven, wij, naar het motief der Verlossingshymne van
Pesach: zullen vlieden naar veilige woningen, weer omgeven door Godes barmhartig-
heid. Moge dit, naar het oude lied der Hagadah, zijn: binheerun, bejaméeneo,
bekaróf, spoedig, in onze dagen, zeer nabij !

De Redactie.

x x x

Naar men ons mededeelt valt de 1e Sederavond dit jaar op ~~Donderdag 29~~ Maart, de
1e dag Pesach op ²⁹ Maart enz.

x x x

De tijd van het Pesachfeest nadert weer. De tijd van het traditioneele feest der
bevrijding. Herinnering ook aan den Egyptischen Uittocht, het moment, waarop wij
voor duizenden jaren onze plaats onder de volken innamen.

Het nadert in de vrije landen van deze wereld metde vier groote Sabbatten, de
voorboden van het nederende feest. In alle synagogen, waar de maand Nisan reeds is
aangekondigd en de ons zoo bekend en zoo lief zijnde "melodie der vrijheid" reeds
met eenige tonen geklonken heeft. Het nadert ook in de vele voorbereidingen, die dit
feest met zich meebrengt, het bakken der ongezuurde brooden, het schoomaken der hui-
zen, om naar het gebod uit Exodus: alle gezuurde weg te ruimen. Geen feest, dat zoo-
zeer zijn schaduwen vooruitwerpt, en wat meer is, slechts blijde schaduwen, niet ge-

teufterd door de groote ernst, welke b.v. aan het Nieuwjaarsfeest en den Groeten Verzoendag vooraftgaat.

O, feest van tintelende blijheid. Welk een heilige glans werpt gij op al die gezinnen, waar zich een hechte, sterke band vormt tusschen vader, moeder en kinderen, feest, dat zijn hoogtepunt bereikt op den Sederavond, dezen onvergelykelijk schoonen avond van Joodsch familieleven, waarop, in het feestelijk verlichte huis de vader zijn gezin vertelt: het oude, altijd weer nieuwe verhaal van de verdrukking van de zwakken door den sterke, van ellende, die door God gezien werd en eindigde met de vernietiging der geweldenaars en de stralende vrijheid voor de verdrukten, een vrijheid, die haar jubelende neerslag voor altijd gevonden heeft in het "Lied van de Zee", dat Mozes en zijn volk, strandende aan den oever van de loode Zee, zongen, God ter eere. Het oude verhaal, ingeleid door de jongste van het gezelschap, die (na zich dagen van te voren vol spanning daarop voorbereid te hebben) begint met zijn verwondering te uiten, dat deze avond zoo totaal verschillend is van andere avonden.

En wie onzer herinnert zich niet den tijd, dat dit groote voorrecht hem of haar, nauwelijks zes jaar oud, te beurt viel? En wie onzer zou zich de beginvragen: *mah nisjtamán halajlah hazeh mikkol haleloth, niet meer herinneren?*

Het nadert ook in de harten van de ondergedoken Joden, die verstoken van iedere mogelijkheid om de traditioneele Pesachviering mee te maken, slechts leven met hun herinnering en hun verlangen. Wier vurige hope nog steeds niet vermoerd is en voor wie de vrijheid, hoe nabij ook, ja reeds duidelijk zichtbaar in de verte, toch nóg geen werkelijkheid is geworden.

Pesach is een feest van herinnering. Maar het is juist de herinnering, die wij in de afgelopen jaren getracht hebben te bannen uit ons denken. Toen onze naaste familieleden, onze dierbaarsten, naast ons, voor ons, achter ons, vielen en wij machteloos alleen, dikwijls al te alleen stonden, hebben wij geleerd, onze herinnering te beheerschen. "Niet denken", was het parool. Zoo was het een eisch van lichamelijke en psychische zelfbeheersaming.

Maar Pesach is een feest van herinnering. Een herinnering, die zich ditmaal niet laat verdrijven.

Is het te verwonderen, dat onze gedachten uitgaan naar de tientallen gemeenten in Nederland, die hebben opgehouden te bestaan, naar de duizenden gezinnen, die anders dit feest medegevierd hebben en thans, na hun matelooze ellende, elders, uit elkander geslagen, of niet meer in leven zijn.

Is het te verwonderen, dat onze gedachten gaan naar de talrijke synagogen, waar geen gebed meer tot den Allerhoogsten opklinkt, plaatsen, ontwid en vernield door de schoumende hand van barbaren?

Loudez wij niet in gedachten verwijlen op het historische J.D.Meyerplein, waar andere jaren de vuurpotten brandden om het laatste gezuurde te verbranden? En bij de "Groote Synagoge", aan dit plein, die, na als alle Joodsch bezit, leeggeplunderd te zijn, is ingeficht, naar men ons zegt, als waschlokaal.

"Hierover schreit de steen uit den muur en de houtsplinter woeklaegt luide". Waar zijn ze gebleven, onze tienduizenden onschuldigen, wier eenig misdrijf het was God als Jood te dienen? Maar laat het genoeg zijn! De groote Amsterdamsch-Joodsche Gemeente heeft het lot van zoo menig andere gemeente in de Golan (ballingschap) gedeeld, en wij, wij hebben daaruit onze conclusies te trekken.

Wat reest ons? Hebben wij nog slechts droeve herinneringen, of hebben wij nog waarden overgehouden. Voor hem, die weet te zien, is er nog overgebleven. Er is een kleine groep geweest, die tegen alle andere stroomingen in, den moed heeft gehad om de moeilijke stap van het legale naar het illegale leven te ondernemen. En, naar wij thans weten, hebben zij daarmee den juiststen weg bewandeld.

Inzig dankbaar zijn wij, dat het dezen gelukt is, het voege lijf te redden. Deze zwakken, maar geestelijk sterken, zij zullen als eens aan de Schelfzee, overwinnaar blijken te zijn, lang nadat de Duitsche geweldenaar verslagen zal zijn. En al vallen er nóg dagelijks rondom ons van de onzen, toch zal deze "Sjjeerith Jisraël", deze "rest van Israël", den strijd winnen. Een rest, waarop de dure plicht rust te zorgen, dat de keten der traditie ongebroken blijve.

Er bereiken ons verder berichten van onze broeders en zusters, de weinigen, die uitgewisseld zijn naar Palestina en hun blijde aankomst melden.

Er bereiken ons berichten van de hulpgroep in Zwitserland, die klaar staat om onze weggevoerde menschen in de door Rusland bevrijde gebieden te gaan zoeken en wij bidden den Almachtige, dat "Zijne welwillendheid op het werk hunner handen moge rusten". En zien onze oogen niet, hoe het moedwillige Duitschland thans reeds zwaar gestraft wordt voor den euvelen moedwil en moorden, op ons volk bedreven?

Het Joodsche optimisme is spreekwoordelijk. Wij hebben bitter geleden. Toch is er geen wanhoop in ons, evenmin de leegte der moedeloosheid. Veelmeer zijn wij vervuld met dadendrang om te herbouwen wat verwoest is, te herstellen wat vernietigd is, hier en in ons geliefde Erets Jisraël. En hoog boven alles uit, onaantastbaar zetelt onze liefde voor ons volk, de liefde tusschen God en Zijn volk, symbolisch bezongen in het Hooglied, het lied van Pesach, "een liefde, welke ook machtige wateren niet zullen kunnen blusschen".

Het tijdstip der bevrijding, Zeman Geroeténœ, het nadert. De Pesachgedachte, de vrijheidsgedachte, de vernieuwingsgedachte, zij tintelt in ons bloed. Men behoeft waarlijk geen profeet te zijn om te zien, hoe duidelijk zich de contouren der vrijheid reeds voor onze oogen afteekenen. Nog een korte wijle, wie weet, morgen reeds, en wij zijn weer opgenomen in het rythme van het Joodsche jaar, van Poeriem naar Pesach, van Pesach naar Sjawoeth. Het is deze zekerheid, die ons den moed schenkt, ook deze Pesachmaand te begroeten met de traditioneele woorden: "Hij, die wonderen gedaan heeft aan onze voorouders en hen verlost heeft van slavernij tot vrijheid, Hij zal ook ons spoedig verlossen. En Hij zal onze ballingen verzamelen van de vier hoeken der aarde". Geheel Israël is één!

S.v.G.

DE LES DER BEVRIJDING.

Pesach is in aantocht. Velen van ons denken aan vroeger tijden Hoe alles anders was! Hoe we er ons van te voren op verheugden! Weerwedige herinneringen komen bij ons boven. Vooral aan de eerste avonden. De Sederavonden. Zeker, zal een groot deel van hen, dat deze avonden meemaakte, de ceremonieën ervan, hebben vervuld, zonder dat de betekenis daarvan dieper tot hen doordrong. In latere jaren, werd dit door de gebeurtenissen rondom, anders. Men ging parallellen trekken tusschen de omstandigheden, waarin onze voorouders in Egypte leefden, met die waarin wij zelf geraakt waren. En men vond vaak wonderlijke en treffende overeenstemming. Ongetwijfeld zijn deze avonden ingesteld ter leering, vooral van de jeugd. De vragen van het kind staan in het middelpunt van het bookske, dat in het Hebreeuwsch Hagadah "vertelling" heet. Het kind vraagt: "Wat is dit? Waarom verschilt enz.", als het de Matzoth en de bittere kruiden ziet. De matzoth, die we dit jaar niet zullen zien. Die we voor den oorlog, ieder jaar weer, als een lekkernij begroetten. Maar die een symbool moesten zijn voor het "brood der ellende". Het brood, waarvoor, door het opgejaagd worden van ons volk, geen tijd was, om het te laten gisten en het behoorlijk te bakken. Op de vragen van het kind komt het antwoord. We vertellen van de onderdrukking en de slavenarbeid in Egypte. Van de verlossing door God. Van den Uittocht. Van de geboorte van ons volk, met als doel het dienen van God, de in ontvangstiname van de Openbaring aan den Sinai. Om volgens de richtlijnen, in de Thora aangegeven, op eigen bodem, in eigen land te leven. Om een voorbeeld te zijn. Om het monotheïsme aan de wereld te geven. En telkens onderbreken we het verhaal om God te danken "Niet alleen onze voorouders heeft hij verlost, maar ook ons, want in ieder geslacht stond men tegen ons op, om ons te vernietigen, maar God redde ons uit hun macht". En we vragen om herstel van ons volksbestaan in eigen land, hetgeen we op het eind van den avond laten culmineeren in den uitroep: "Het volgend jaar in Jerusaleem!"

Weer staan we aan den vooravond van de "Bevrijding". Niet alleen wij Joden, maar de geheele om het Naziden verdrukte wereld. De vreugde om deze bevrijding zal zeer getemperd worden door de gedachten aan de velen, die vielen in dezen strijd, aan de groote massa van ons volk, die uitgenood werd. En toch komt voor ons, die, vergeleken bij de gedeporteerden en gevangenen, nog een uitzonderlijk gunstige positie innemen,

de dag der Bevrijding, waarnaar we reeds zoo lang uitgekeken hebben. Zullen we weer een parallel trekken met het verhaal uit de Hagadah? Velen, die vroeger zich volkomen veilig voelden, tegen het overal om ons heen sluimerende en opblaasende antisemitisme en zich niet meer of nauwelijks verbonden voelden met de groote massa van ons volk, met de "Kelal Jisraeel", zullen toch wel, door hetgeen zij zelf hebben gezien, zijn gaan voelen, dat er nog een wijdere kring is, dan de kleine gemeenschap van Joden, de "Kehilla", waartoe zij behoorden. Zij zullen gemerkt hebben, dat het Jodendom niet ophoudt bij het Kerkgenootschap. Ja zelfs, zullen ze nu tot de overtuiging gekomen zijn, dat het geen Kerkgenootschap is, maar nog steeds hetzelfde volk, dat in de smeltkroes van de Egyptische tirannie geboren en door de vervolging van de eeuwen heen getoerd werd. Zij zullen geleerd hebben, dat men de verbondenheid met dit volk, maar niet zoo van zich af kan schudden als lastje ballast. -- En velen zullen zich afgevraagd hebben: "Waarom? Waarom laat God dit alles gebeuren?" Maar vroeg men zich vroeger, toen alles, zoogenaamd goed ging, ook wel eens af, of ieder wel zijn plicht tegenover God, de menschen en zijn volk deed? Ja, vroeg men zich zelf wel eens af of er een God bestond? Zullen de jaren, die achter ons liggen en waarin wij zooveel tijd hadden om over alles eens dieper na te denken, ons misschien tot inzicht gebracht hebben? Zullen wij, die vrijwel allen van ons stoffelijk bezit beroofd zijn, ons er eenigszins van bewust geworden zijn, dat niet alleen het materiele onze meeste aandacht moet hebben, maar dat we ons te richten hebben naar ideëelere opvattingen? En zullen velen van ons nu gaan beseffen, dat dit volk met zijn eigen eeuwende cultuur, recht heeft op zijn eigen land? Op het land, dat door onze pionieren weer tot nieuw leven en opbloei is gekomen. Dat we recht hebben op een eigen staat, waarop steeds, de elders in minderheden levende deelen van ons volk, zich kunnen beroepen om bescherming en toevlucht, zoo ze dit willen en nodig hebben?

Wanneer we de consequenties van deze overwegingen en de lessen uit de bevrijding kunnen trekken, zullen we het de Hagadah met volle overtuiging kunnen nazeggen:

"We danken den eeuwigen God en Koning der gansche wereld, dat hij ons verlost heeft, van rouw naar vreugde, van rouw naar feestdag, van knechtschap naar vrijheid, van onderdrukking naar verlossing en van duisternis naar groot licht."

Dbs.

V I E R T Y P E N .

U herinnert zich het naieve plaatje uit de Hagadah van de vier mannekes. Het heterogene kwartet, waarvan elk lid zijn eigen visie ten beste geeft op betoekenis en zin van het Pesach-gebeuren. Het plaatje van den wijze, den boosdoener, den simpele en den man, "die niets weet te vragen".

Die figuren en hun rake kenschetsing zijn niet maar eens op een goeden dag ont sproten aan een of ander dichtsterk brein. Ze zijn zoo uit het leven genomen. Er is geen zweem van onwerkelijkheid aan hen, zomin als het overige van de Hagadah irreal, fantastisch of zelfs ook maar onwaarschijnlijk is. Integendeel, als wij, wandelend op Pesach, een van de heeren op straat zouden ontmoeten in zijn klassieke kleedij en met de geijpte uitdrukking op zijn gelaat, dan zouden we ons misschien niet eens zoo erg verbazen. Vermoedelijk zouden we even herkendend glimlachen en hem met een stevigen handdruk "gut jomtov" wenschen. Zoo vertrouwd zijn ons die "goede-mannetjes" in den loop der jaren geworden.

Die kinderlijke afbeelding van het merkwaardige viertal dateert niet van vandaag of gisteren. Ze komt al in zeer oude uitgaven voor. En ook de tekst behoort tot de oorspronkelijke godedolten van de Seder-liturgie.

Maar toch.... "es ist eine alte Geschichte, doch bleibt sie immer neu". Precies dezelfde typen, die het altijd weer boeiende relaas van den Grooten Uittocht, ons voor ogen stelt, - we vinden ze terug in onze eigen tijd. Ja, het is, alsof ze nu eerst hun volle actualiteit hebben verkregen, alsof hun eigenaardigheden sterker nog dan ooit tevoren tot ons spreken.

In den nood leert men zijn vrienden kennen, in het heetst van den strijd den soldaat, in de grootste verdrukking den Jood. Wie het voorrecht heeft, ook thans nog contact te kunnen houden met zijn rasgenooten en hen ziet reageeren op de huiveringwekkende gebeurtenissen van alken dag, leert eerst goed hun kwaliteiten voor hun volk en de mate van hun geschiktheid om aan onze na-oorlogse renaissance mede te werken, kennen. De man en het mannske komen nu naar voren, de held en de lafaard, de ridder van het woord en de kereel van de daad, de theoreticus en de practicus, de doortaster en de futlooze, de aanspaker en de slappeling. Zij allen zijn te rangschikken onder de vier categorieën, waarvan de Hagadah-figuren de exponenten zijn.

Daar is allereerst de "chacham", de Jood, die de gruwelen van dezen tijd en de vernederingen, waaraan hij nu al zoo lang dag in, dag uit bloot staat, aanvaardt als een normaal historisch verschijnsel. Alle ellende, die hem heeft getroffen, het wegvallen van zijn broodwinning, de uiteenscheuring van zijn gezin, de deportatie van familieleden en vrienden, ziet hij, k à n hij alleen zien als een schakel in de lange, lange keten van "tsoros", als een doortrekken van de roode draad, die sinds den noodlotsdag van het jaar 70 door Israël's historie loopt. Aan verwijten, aan wiens adres ook, gaat hij zich niet te buiten. Negativisme is hem vreemd. Positief is zijn houding tegenover alle vragen, die het voortbestaan van het Joodsche volk betreffen. De schuld van zijn neerslag geeft hij niemand en niets dan alleen het galoot. Zijn hoop moge dan vooreerst gewestigd zijn op herstel van zijn maatschappelijke positie, zijn gezins- en familieleven, uiteindelijk smakt hij er naar, in eigen land en eigen omgeving zichzelf te kunnen zijn.

Zoo zijn er gelukkig over heel de wereld. Maar er zijn ook anderen. En zij winnen het nelaas in aantal. Het tweede Hagadah-type, de "Rasja'", is heel wat ruimer vertegenwoordigd. De "rasja'" is de Jood, die verraad pleegt aan zichzelf en aan zijn volk. Hij verkondigt tegenover ieder, die het maar hooren wil, dat niet in de eerste plaats de nationaal-socialisten, maar de Joden zelf - hij zou 'n mog het liefst spreken van "Israëlieten" - de schuld zijn van alle misère, die over hen gekomen is, omdat zij, in stede van zich te assimileren, star en koppig zijn blijven vasthouden aan wat hij, in meewarige zelfvernedering, verouderde tradities belieft te noemen. En natuurlijk laat hij niet na, te trachten zijn hoorders met klem van argumenten er van te overtuigen, dat hijzelf een uitzondering vormt, dat hij niet alleen even Nederlandsch voelt als wie dan ook, maar zich ook met Joodsche aangelegenheden niet ophoudt en met name voor Palestina niet de minste belangstelling heeft. Hij ontkent het bestaan van een Joodsch vraagstuk, maar vond het toch raadzaam onder te duiken en te trachten, zich aldus te onttrekken aan Hitler's sadistische maatregelen tot oplossing van dit probleem. Hij verloochent zijn Jodendom en maakt in zijn krampachtige wentelingen om zijn Jood-zijn van zich af te schudden een caricatuur van zichzelf, niet merkend, dat zijn niet-Joodsche omgeving hem des te meer beschouwt als de man, dien hij niet wil zijn, en hem juist om zijn zelfontkenning niets dan minachting toedraagt.

De derde "Hagadah"-figuur, de "tam", is de man, die alles van het huidige tijdsgebeuren aan den lijve voelt, maar het nochtans niet wil zien. Die zichzelf wil-lens en wetens met een kluitje in het riet stuurt. Die Gods water over Gods akker laat loopen en geen notie heeft van de mogelijkheid voor zijn volksgenooten, hun lot, menscheijkerwijs gesproken, in eigen hand te nemen. Hij predikt berusting, niet uit louter godsvrucht, maar omdat het zoo prettig is, met zichzelf en anderen in vrede te leven. Het is de man, die niet verder denkt en ook niet verder wil denken dan zijn neus lang is. Die het "wait and see" tot motto van zijn leven heeft gemaakt en zich geen eigen meening permittert. Die zijn onderduiktijd beëindigt met een laconiek "Ziezoo, dat hebben we al weer gehad" en als Jood een nieuw sleurbestaan begint waar hij het oude "door omstandigheden" moest afbreken.

Tot slot de "sje-eeno-jodeea lisjcl", de man, "die niets weet te vragen". Hij vormt de kaste van den sjlemiel, van het nebbisj-mannetje, den geestelijken sukkel, die met zichzelf geen raad weet, laat staan met zijn volk. Hij is als de brandspuit op het platteland, die wel wil, maar niet kan. Wat er ook gebeurt met zijn volksgenooten, het brengt hem geen vraag op de lippen. Want hij "weet niet te vragen", omdat hij niet weet te verwerken, omdat concludereen en deduceeren zijn vermogen te boven gaan.

